

Zurych, 18 czerwca 2026 r.

dr hab. Robert Szmytkie, prof. UWr
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Wrocławski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Mohammadhosseina Dehghana Pour Farashaha
“Urban Space Regeneration of Industrial Heritage Cities – The Comparative Study
of Textile Manufacturing in Łódź and Yazd”**

promotor: prof. dr hab. Tadeusz Marszał
promotor pomocniczy: dr Mariusz Lamprecht
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki

Wprowadzenie

Dziedzictwo przemysłowe stanowi obecnie jeden z najważniejszych zasobów rozwojowych miast poprzemysłowych. W wielu ośrodkach miejskich obiekty i zespoły poprzemysłowe przestały pełnić swoje pierwotne funkcje gospodarcze, stając się jednocześnie istotnym elementem krajobrazu kulturowego oraz lokalnej tożsamości. W ostatnich dekadach obserwuje się wyraźny wzrost zainteresowania problematyką rewitalizacji terenów poprzemysłowych, adaptacyjnego wykorzystania historycznych obiektów przemysłowych oraz rolę dziedzictwa przemysłowego w procesach odnowy miast. Problematyka ta jest szczególnie istotna w przypadku ośrodków monofunkcyjnych, czego przykładem są dawne ośrodki przemysłu włókienniczego, które doświadczyły głębokich przemian gospodarczych i społecznych w wielu krajach.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje problematykę rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego na przykładzie dwóch ośrodków przemysłu włókienniczego: Łodzi w Polsce oraz Jazdu w Iranie, które doświadczyły znaczących przemian funkcjonalnych na przełomie XX i XXI w. Tematyka pracy wpisuje się w aktualne kierunki badań z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, studiów nad dziedzictwem kulturowym oraz polityki miejskiej. Szczególną wartość pracy stanowi zastosowane w pracy ujęcie komparatywne, pozwalające na analizę procesów rewitalizacyjnych w dwóch odmiennych kontekstach społecznych, kulturowych i instytucjonalnych.

Struktura pracy

Rozprawa została przygotowana w formie cyklu sześciu publikacji naukowych, które są powiązane wspólną problematyką badawczą oraz uzupełnione opracowaniem syntetyzującym.

Jest to forma zgodna z obowiązującymi przepisami dotyczącymi postępowań doktorskich (art. 187, pkt 3). Układ rozprawy jest przejrzysty i logiczny. Autor rozpoczyna od przedstawienia przesłanek teoretycznych i metodologicznych podjętych badań, następnie omawia publikacje tworzące cykl, a w końcowej części dokonuje syntezy uzyskanych wyników.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że zawarte w cyklu publikacje tworzą spójny program badawczy. Ich sekwencja odpowiada logice przedstawionej w tabeli prezentującej cykl badawczy (tab. 4 w komentarzu). Pierwszy artykuł tworzy podstawy koncepcyjne badań, drugi i trzeci identyfikują wartości oraz znaczenia przypisywane dziedzictwu przemysłowemu, czwarty analizuje jego potencjał rozwojowy poprzez turystykę, piąty koncentruje się na roli interesariuszy i procesów zarządzania, natomiast szósty stanowi syntetyczne porównanie obu analizowanych miast.

Mimo że poszczególne publikacje tworzą zasadniczo spójny program badawczy, to między niektórymi (zwłaszcza dotyczącymi wartości dziedzictwa, pamięci zbiorowej i tożsamości społecznej) występują częściowe nakładania problematyki badawczej. Może to wynikać z dość bliskiego pokrewieństwa analizowanych zagadnień i nie podważa odrębności poszczególnych opracowań. W części syntetyzującej można było jeszcze wyraźniej zaakcentować specyficzny wkład każdej publikacji i mocniej wyeksponować elementy różnicujące poszczególne etapy programu badawczego.

Pewne wątpliwości może też budzić jedynie uwzględnienie w cyklu artykułu poświęconego turystyce dziedzictwa przemysłowego (praca nr 4). W porównaniu z pozostałymi publikacjami jego powiązanie z główną osią badawczą rozprawy wydaje się nieco słabsze, przez co sprawia on wrażenie częściowo autonomicznego opracowania. W tym kontekście, warto byłoby silniej wyeksponować problematykę turystyki dziedzictwa przemysłowego w części teoretycznej rozprawy oraz szerzej uzasadnić jej znaczenie dla procesów rewitalizacji badanych miast. Pozwoliłoby to na wyraźniejsze osadzenie tej publikacji w ogólnej koncepcji badawczej pracy oraz lepsze powiązanie jej z pozostałymi elementami cyklu. Nie podważa to jednak ogólnej spójności całego cyklu publikacji.

Ocena merytoryczna pracy

1. Założenia teoretyczne i koncepcja badawcza

Pod względem teoretycznym rozprawa opiera się na dwóch komplementarnych podejściach badawczych: koncepcji Historic Urban Landscape (HUL) oraz nurcie Critical Heritage Studies (CHS). Takie połączenie należy ocenić pozytywnie, ponieważ umożliwia analizę dziedzictwa przemysłowego zarówno jako elementu struktury przestrzennej miasta, jak i konstruktu społecznego kształtowanego przez pamięć, tożsamość i relacje władzy.

Autor bardzo trafnie identyfikuje lukę badawczą dotyczącą ograniczonego uwzględniania społecznych i kulturowych wymiarów dziedzictwa przemysłowego w procesach rewitalizacji miast. W konsekwencji proponuje analizę uwzględniającą zarówno aspekty materialne, jak i niematerialne.

Pewnym mankamentem części koncepcyjnej jest brak wyraźnie sformułowanego celu głównego rozprawy. Autor przedstawia cele szczegółowe oraz pytania badawcze, jednak czytelnik zmuszony jest samodzielnie rekonstruować nadrzędny cel całego przedsięwzięcia badawczego. W rozprawie doktorskiej warto byłoby jednoznacznie określić główny problem badawczy, wokół którego organizowane są poszczególne etapy badań.

Jeszcze większe wątpliwości budzi brak hipotez badawczych. Oczywiście w badaniach jakościowych ich formułowanie nie jest zawsze konieczne, jednak przy tak rozbudowanym programie badawczym można było rozważyć postawienie przynajmniej dwóch lub trzech hipotez dotyczących zależności pomiędzy modelem zarządzania, udziałem interesariuszy, wartościami dziedzictwa a skutecznością rewitalizacji. Brak hipotez nie obniża w istotny sposób wartości rozprawy, lecz ogranicza stopień formalizacji procesu badawczego.

2. Podstawy teoretyczne

Przegląd literatury w komentarzu, jak i poszczególnych publikacjach, został przygotowany starannie i świadczy o dobrej orientacji autora w międzynarodowym dorobku naukowym dotyczącym dziedzictwa przemysłowego, rewitalizacji miast, adaptacyjnego wykorzystania obiektów poprzemysłowych oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym.

Pozytywnie należy ocenić wykorzystanie aktualnej literatury anglojęzycznej oraz próbę integracji różnych nurtów badawczych. Autor wykazuje się dobrą znajomością zarówno klasycznych opracowań dotyczących rewitalizacji, jak i współczesnych koncepcji rozwijanych w ramach Critical Heritage Studies.

Można jednak odnieść wrażenie, że integracja koncepcji Historic Urban Landscape i Critical Heritage Studies pozostaje częściowo na poziomie deklaratywnym. W rozprawie wskazano ich komplementarność, lecz nie zawsze jest jasne, w jaki sposób obie perspektywy współdziałają podczas interpretacji materiału empirycznego.

3. Metodyka badań

Metodyka należy do najmocniejszych elementów rozprawy. Autor szczegółowo wyjaśnia procedurę badawczą, uzasadnia dobór studiów przypadku oraz opisuje zastosowane techniki badawcze. W pracy wykorzystano przede wszystkim jakościowe metody badań społecznych, w tym wywiady półstrukturyzowane, obserwacje terenowe oraz analizę dokumentów.

Na szczególne uznanie zasługuje przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań terenowych w dwóch odmiennych kulturowo krajach (Polska i Iran) i zgromadzenie obszernego materiału empirycznego obejmującego 78 wywiadów z przedstawicielami różnych grup interesariuszy.

Pewne zastrzeżenia budzić może jednak stosunkowo ograniczone omówienie ograniczeń badawczych. Autor jedynie częściowo odnosi się do problemów związanych z doбором respondentów metodą „snowball sampling”, potencjalnego wpływu tłumaczenia materiałów źródłowych na proces interpretacji czy też pozycji badacza w badaniach jakościowych.

Niedosyt może budzić też stosunkowo słabe wyeksponowanie przestrzennego wymiaru analizowanych procesów. Biorąc pod uwagę, że rozprawa została przygotowana w dyscyplinie

geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, można było oczekiwać szerszego wykorzystania metod analizy przestrzennej, narzędzi GIS lub badań morfologii obszarów przemysłowych. Tymczasem przestrzeń stanowi w pracy raczej tło prowadzonych analiz niż ich zasadniczy przedmiot, a mapy pełnią głównie funkcję ilustracyjną. Autor koncentruje się przede wszystkim na społecznych, kulturowych i instytucjonalnych aspektach rewitalizacji, poświęcając znacznie mniej uwagi przekształceniom struktur przestrzennych. W rozprawie zabrakło pogłębionej analizy zmian funkcjonalno-przestrzennych badanych zespołów przemysłowych, ich relacji z otaczającą tkanką miejską, wpływu rewitalizacji na strukturę użytkowania terenu czy przestrzennego zróżnicowania procesów adaptacyjnych. W konsekwencji przestrzenny (niezwykle istotny) wymiar rewitalizacji pozostaje stosunkowo słabo rozwinięty, co należy uznać za najważniejsze ograniczenie rozprawy z perspektywy reprezentowanej dyscypliny naukowej.

Należy podkreślić, że wskazane ograniczenie nie wynika z błędów metodologicznych, lecz z przyjętej perspektywy badawczej skoncentrowanej na społecznych i kulturowych wymiarach dziedzictwa przemysłowego. Rozszerzenie analiz o komponent przestrzenny mogłoby jednak znacząco zwiększyć wkład pracy w kontekście geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej.

4. Część empiryczna

Część empiryczna stanowi największą wartość naukową rozprawy. Na podkreślenie zasługuje w szczególności porównawcza analiza dwóch miast o wspólnym dziedzictwie przemysłu włókienniczego, funkcjonujących jednak w odmiennych systemach społecznych, kulturowych i politycznych. Takie podejście umożliwiło identyfikację zarówno uniwersalnych mechanizmów rewitalizacji, jak i czynników specyficznych dla poszczególnych kontekstów instytucjonalnych.

Za szczególnie wartościowe należy uznać wyniki przedstawione w artykule poświęconym procesom konstruowania pamięci zbiorowej i tożsamości związanych z dziedzictwem przemysłowym Łodzi. Autor dość przekonująco pokazuje, że dziedzictwo przemysłowe nie jest jedynie zbiorem materialnych obiektów, lecz także przestrzenią złożonych znaczeń społecznych, emocji, pamięci oraz często sprzecznych interesów różnych grup społecznych. Wychodząc poza dominujące w literaturze podejścia koncentrujące się na materialnych aspektach dziedzictwa, ukazuje on rolę dawnych obiektów przemysłowych jako nośników pamięci zbiorowej i elementów współtworzących lokalną tożsamość. Na uwagę zasługuje zwłaszcza identyfikacja różnic międzypokoleniowych oraz społecznych w postrzeganiu procesów rewitalizacji. Wyniki te stanowią istotny wkład do rozwijającego się nurtu Critical Heritage Studies i należą do najbardziej oryginalnych elementów całej rozprawy.

Równie wysoko należy ocenić artykuł poświęcony roli interesariuszy w procesach rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego. Autor wykazał w nim, że skuteczność działań rewitalizacyjnych zależy nie tylko od jakości projektów urbanistycznych czy dostępności środków finansowych, ale także od sposobu organizacji procesów zarządzania i zdolności do

budowania trwałych relacji pomiędzy podmiotami publicznymi, prywatnymi i społecznymi. Szczególnie cenne wydaje się ukazanie rewitalizacji jako procesu negocjacji interesów różnych grup społecznych, a nie wyłącznie jako przedsięwzięcia inwestycyjnego lub planistycznego.

W mojej ocenie właśnie artykuły dotyczące pamięci i tożsamości społecznej oraz relacji między interesariuszami stanowią najważniejsze osiągnięcie naukowe rozprawy. To bowiem one w największym stopniu wykraczają poza tradycyjne podejście do rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego, dostarczając zarazem nowych argumentów na rzecz bardziej społecznie zorientowanego modelu odnowy miast poprzemysłowych.

5. Dyskusja i podsumowanie

Końcowa część rozprawy została przygotowana starannie i stanowi znacznie więcej niż jedynie streszczenie poszczególnych publikacji. Autor podejmuje próbę syntezy uzyskanych wyników badań i odpowiada na postawione pytania badawcze. W sposób uporządkowany przedstawiono wkład teoretyczny, implikacje praktyczne oraz ograniczenia badań.

Pewien niedosyt budzi jednak poziom ogólności części wniosków. Niektóre konkluzje, jak te dotyczące znaczenia interesariuszy czy zależności skuteczności rewitalizacji od kontekstu lokalnego, są stosunkowo intuicyjne i dość dobrze znane w literaturze przedmiotu. Można było oczekiwać bardziej precyzyjnego wskazania mechanizmów odpowiedzialnych za występujące różnice pomiędzy Łodzią i Jazdem.

Pewne wątpliwości budzi również deklarowany wkład teoretyczny. Autor wskazuje na stworzenie zintegrowanych ram teoretycznych rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego, podczas gdy w rzeczywistości mamy do czynienia raczej z twórczym rozwinięciem i integracją istniejących koncepcji niż z budową nowej teorii.

Uwagi techniczne

Rozprawa została przygotowana starannie pod względem redakcyjnym. Język pracy jest poprawny, a wywód prowadzony jest w sposób przejrzysty i logiczny. Materiał ilustracyjny oraz tabele zostały dobrane właściwie i wspierają prezentację wyników badań.

Najważniejsze osiągnięcia rozprawy

Do najważniejszych osiągnięć rozprawy zaliczam:

- przeprowadzenie oryginalnych badań porównawczych dotyczących procesów rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego w dwóch odmiennych kontekstach społeczno-kulturowych;
- twórcze połączenie perspektywy Historic Urban Landscape i Critical Heritage Studies;
- zgromadzenie obszernego materiału empirycznego o wysokiej wartości poznawczej;
- wykazanie znaczenia pamięci zbiorowej, emocji i tożsamości społecznej w procesach rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego;
- identyfikację zróżnicowanych sposobów postrzegania dziedzictwa przemysłowego przez przedstawicieli różnych grup społecznych;

- ukazanie kluczowej roli interesariuszy oraz mechanizmów zarządzania w kształtowaniu skuteczności rewitalizacji;
- wskazanie zależności pomiędzy modelami governance a społeczną trwałością procesów rewitalizacyjnych;
- próba sformułowania praktycznych rekomendacji dla planowania przestrzennego, polityki miejskiej i zarządzania dziedzictwem przemysłowym.

Konkluzja

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska stanowi wartościowe i oryginalne opracowanie naukowe poświęcone problematyce rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego. Autor wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu, umiejętnością samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz wysokimi kompetencjami analitycznymi.

Pomimo wskazanych uwag dotyczących braku wyraźnie sformułowanego celu głównego, nieobecności hipotez badawczych, ograniczonego wykorzystania metod analiz przestrzennych oraz częściowo deklaratywnego charakteru niektórych elementów wkładu teoretycznego, rozprawa wnosi istotny wkład do badań nad rewitalizacją dziedzictwa przemysłowego oraz rozwojem miast poprzemysłowych.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr. Mohammadhosseina Dehghan Pour Farashah spełnia wymagania określone w art. 187 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 20 lipca 2018 r. i wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.